

Zbigniew Marek

Katecheza i liturgia w świetle "Dyrektorium ogólnego o katechizacji"

Collectanea Theologica 68/3, 57-65

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZBIGNIEW MAREK, KRAKÓW—WARSZAWA

KATECHEZA I LITURGIA W ŚWIELE DYREKTORIUM OGÓLNEGO O KATECHIZACJI

W *Konstytucji o liturgii świętej* czytamy, że liturgia jest szczytem, do którego zmierza cała działalność Kościoła, i jednocześnie jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc (KL 10). Z powyższego wynika, że również katecheza, stanowiąca konkretne działanie Kościoła, jest ściśle związana z liturgią i do udziału w niej winna prowadzić. Pytanie, na które chcemy choć w części odpowiedzieć, dotyczy związków zachodzących między liturgią i katechezą. Przy ich ukazywaniu odwoływać się będziemy do *Dyrektorium ogólnego o katechizacji* (DOK).

1. Charakterystyka dokumentu

15 sierpnia 1997 r. ogłoszono kolejny — od zakończenia II Soboru Watykańskiego czwarty — dokument katechetyczny: *Dyrektorium ogólne o katechizacji*. Trzy poprzednie dokumenty to: *Ogólna instrukcja katechetyczna* (*Directorium Catechisticum Generale*) z 1971 r.; adhortacja apostolska Pawła VI *O ewangelizacji w świecie współczesnym* (*Evangelii nuntiandi*) z 1975 r. oraz adhortacja apostolska Jana Pawła II *O katechizacji w naszych czasach* (*Catechesi tradendae*) z 1979 r. Ten ostatni dokument był wynikiem zwołanego jeszcze przez papieża Pawła VI Synodu Biskupów z 1977 r. Autorem *Dyrektorium* jest Kongregacja ds. Duchowieństwa. Ponadto dokumentem szczególnej rangi jest *Katechizm Kościoła Katolickiego* z 1992 r.

Nie bez znaczenia dla treści *Dyrektorium ogólnego o katechizacji* wyjaśniającej naturę katechezy oraz pełnionych przez nią zadań były encykliki Jana Pawła II, pośród których szczególnego znaczenia nabrały: *Redemptor hominis* (1979), *Dives in misericordia* (1980), *Dominum et Vivificantem* (1986) i *Redemptoris missio* (1990). Ponadto na charakter dokumentu wpływ wywarły dwa synody biskupów: synod poświęcony misji rodziny (1980) wraz z podsumowującą jego

dorobek adhortacją apostolską Jana Pawła II *Familiaris consortio* (1981) oraz synod o powołaniu świeckich w Kościele, którego owocem była adhortacja Jana Pawła II *Christifideles laici* (1988) (DOK 5-6).

Samo *Dyrektorium ogólne o katechizacji* uważane jest za nową redakcję *Ogólnej instrukcji katechetycznej* (z 1971 r.), uwzględniającej dwa nowe wymagania: W pierwszym chodzi o zwrócenie większej uwagi na potrzebę umiejscowienia katechezy w kontekście całej działalności ewangelizacyjnej Kościoła. Ponadto należało bardziej uwzględnić treści wiary podanej w *Katechizmie Kościoła Katolickiego* (DOK 7). Celem dokumentu jest natomiast dokładniejsze określenie zasad działalności katechetycznej Kościoła oraz głębsze poddanie refleksji jej natury. W dokumencie natomiast mniej uwagi poświęcono wskazywaniu możliwości bezpośredniego zastosowania zasad działalności katechetycznej oraz podawaniu praktycznych zaleceń (DOK 9).

Inną charakterystyczną właściwością dokumentu jest rozpatrywanie natury katechezy w kontekście uwarunkowań jej odbiorcy. Jak nigdy dotąd w dokumencie rozważania nad naturą katechezy powiązane z analizą ludzkich uwarunkowań, w jakich ma się ona odbywać. Z tych powodów w dokumencie zwrócono uwagę na stykające się, a nawet ścierające między sobą, różne wymiary ludzkiej egzystencji:

- „stwórcze działanie Boga, który komunikuje każdemu stworzeniu swoją dobroć;
- siła wynikająca z grzechu, który ogranicza i otepia człowieka;
- dynamizm wytryskujący z Paschy Chrystusa jako zarodek odnowy, który daje chrześcijaninowi nadzieję ostatecznego wypełnienia” (DOK 16).

W dokumencie zakłada się, że te trzy aspekty postrzegania świata umożliwiają pełne i poprawne odczytywanie problemów ludzkiego życia w świetle wiary.

2. Natura katechezy według *Dyrektorium ogólnego o katechizacji*

W *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* spotykamy się z nowym określeniem natury katechezy. O ile w *Ogólnej instrukcji katechetycznej* katechezę określono jako jedną z form posługi słowa, a w adhortacji *O katechizacji w naszych czasach* powiedziano, że jest ona wychowaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, to według *Dyrektorium ogólne-*

go o katechizacji bardzo wyraźnie zaznaczono związek katechezy z dziełem ewangelizacji. Uzasadnieniem połączenia obu tych działań Kościoła jest trudność wskazania granicy oddzielającej od siebie te czynności (DOK 62). Z tych też powodów niemal wszystkie wyjaśnienia, mające na celu ukazanie, czym jest katecheza, odwołują się lub przywołują procesy ewangelizacji.

Przez ewangelizację określane są procesy związane z działalnością Kościoła, który niesie Dobrą Nowinę wszystkim ludziom po to, by przenikając ich mocą Ewangelii od wewnątrz tworzyć z nich nową ludzkość (DOK 46). Sama zaś działalność ewangelizacyjna Kościoła ma miejsce przez „głoszenie, świadectwo, nauczanie, sakramenty, miłość bliźniego, czynienie uczniami” (DOK 46). Charakterystyczne dla działalności ewangelizacyjnej jest tzw. pierwsze głoszenie (ewangelizacja), które wskazuje na wyjście z Dobrą Nowiną do tych, którzy jej nie znają, zaangażowanie i proponowanie jej przyjęcia. Katecheza natomiast odwołuje się do przyjęcia warunku, jaki postawił sam Jezus: „kto uwierzy”, kto się nawróci, kto się zdecyduje. Tym samym zarówno „wyjście” z Ewangelią (ewangelizacja), jak też jej przyjęcie (katecheza) mają istotne znaczenie i przywołują się nawzajem. Należy zauważyć, że słowa określające procesy ewangelizacyjne i katechetyczne: „iść” i „przyjąć”, „głosić” i „wychowywać”, „powoływać” i „włączyć” zawsze bowiem występują razem (DOK 61). W tym też znaczeniu — w świetle dokumentu — można mówić, że proces ewangelizacji jest w konsekwencji podzielony na etapy lub „momenty istotne”, które obejmują: działanie misyjne kierowane do niewierzących i żyjących w obojętności religijnej. Natomiast działania katechetyczno-wtajemniczające obejmują tych, którzy wybierają Ewangelię, i tych, którzy czują potrzebę uzupełnienia lub odnowienia swego wtajemniczenia (DOK 49). Ten drugi moment obejmuje życie wiary, liturgię i miłość ludu Bożego (DOK 51). „Momentów” tych nie można jednak w żadnym wypadku uważać za etapy zakończone w życiu człowieka (DOK 49).

Innym znaczącym o naturze katechezy elementem jest podkreślenie, że ewangelizacja, a w konsekwencji katecheza, opiera się na kościelnej posłudze słowa, zawierającej przekazanie ludzkimi słowami Objawienia (DOK 50). Do najważniejszych form posługi słowa zalicza się: pierwsze głoszenie, czyli przepowiadanie misyjne, katecheza przedchrzcielna i pochrzcielna — zwana w dokumencie wtajemniczeniem oraz formy liturgiczna i teologiczna (DOK 52).

Każda z tych form posługi słowa ma do spełnienia kilka funkcji: zwoływanie i powoływanie do wiary; wtajemniczenie; stałe wychowywanie wiary; liturgiczną i teologiczną. Ze względu na temat sympozjum nas interesować będzie przede wszystkim forma liturgiczna ewangelizacji i katechety. Wyraża się ona w sposób szczególny w homilii. Z innych form wskazuje się na różne zachęty mające miejsce podczas celebracji słowa, przy celebrowaniu i przyjmowaniu różnych sakramentów, szczególnie zaś przy uczestniczeniu wierzących w Eucharystii uważanej w dokumencie za podstawową formę wychowania wiary (DOK 51).

Dokonujące się przez katechezę wychowanie wiary winno przede wszystkim uczyć służby w Kościele na rzecz ewangelizacji. Działalnością tą winno się obejmować zarówno dzieci, młodzież jak i dorosłych. Ponadto przez działalność katechetyczną winno się kształtować osobowość wierzącego, jak również głosić główne misteria chrześcijaństwa, „kształtując doświadczenie trynitarnie życia w Chrystusie jako ośrodek wiary” (DOK 33), by w konsekwencji wprowadzać w pełni życia chrześcijańskiego (DOK 63).

Tak postrzegana posługa słowa przekazuje zarówno przez procesy ewangelizacji jak też katechizacji „Objawienie za pośrednictwem Kościoła, posługując się «słowami» ludzkimi. Mają one jednak zawsze odniesienie do «dzieł»: do dzieł, jakie Bóg zrealizował i realizuje, szczególnie w liturgii, do świadectwa życia chrześcijan i do przekształcającego działania, jakie chrześcijanie, zjednoczeni z wieloma ludźmi dobrej woli, urzeczywistniają w świecie. To ludzkie słowo Kościoła jest środkiem, którym posługuje się Duch Święty, by kontynuować dialog z ludzkością. On jest pierwszorzędny podmiotem posługi słowa, Tym, przez którego «żywy głos Ewangelii rozbrzmiewa w Kościele, a przez Kościół w świecie»” (DOK 50). W taki sposób katecheza ma stawać się szkołą wiary, rozumianą jako pogłębienie i praktyka całego życia chrześcijańskiego, do czego ma uzdalniać stała formacja, ukierunkowana na apostoła i pełnienie chrześcijańskiej misji w świecie (DOK 30). Dzięki tak ukazany zadaniom stojącym przed ewangelizacyjną i katechetyczną posługą słowa ich funkcja wtajemniczenia staje się „koniecznym ogniwem między działaniem misyjnym, które wzywa do wiary, i działaniem duszpasterskim, które nieustannie karmi wspólnotę chrześcijańską” (DOK 64). Ich wypełnienie możliwe jest na drodze wtajemniczenia w wiarę.

3. Wtajemniczenie w wiarę funkcją katechezy

Szczególnym zakresem tak rozumianego wtajemniczenia w życie sakramentalne ma być modlitwa, uważana za podstawę wtajemniczenia w wiarę. Samo pojęcie wtajemniczenia w wiarę, niekiedy nazywanego też inicjacją, jest wieloznaczne. Nadaje się mu zarówno społeczne jak też religijne znaczenie¹. Niezależnie od zakresu znaczeniowego pod pojęciem inicjacji zawsze rozumiane jest zadanie rozpoczęcia czegoś nowego, wprowadzenia w coś nowego. W tym też znaczeniu mówimy o inicjacji religijnej. Zakres tej inicjacji jest szeroki. Na tym miejscu mówić będziemy jedynie o inicjacji sakramentalnej oraz inicjacji w życie modlitwy.

3.1. *Wtajemniczenie sakramentalne*

Warto przypomnieć, że wtajemniczenie — w chrześcijańskim rozumieniu — oznacza wprowadzenie do udziału w misterium — tajemnicy, jaką jest zbawczy plan Boga zmierzający do doprowadzenia wszystkich ludzi do wiary i zbawienia. Pierwszym krokiem wprowadzającym w tę rzeczywistość jest wiara, rodząca się pod wpływem przyjętego słowa. Opowiada ono o Bożym planie zbawienia realizowanym w historii, zwłaszcza w męce, śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa². Wtajemniczenie w plan Bożej miłości zazwyczaj dokonuje się we wspólnocie Kościoła i „jest zarazem wtajemniczeniem w życie wspólnoty, która wspiera modlitwą, opieką i przykładem tego, kto ma zostać wtajemniczony. Wreszcie inicjacja jest wprowadzeniem w tajemnice liturgii sprawowanej przez wspólnotę i leżącej u podstaw jej życia i rozwoju”³. To wtajemniczenie dotyczy przede wszystkim włączenia w misterium Kościoła, a tym samym „wszczepienie w misterium Chrystusa”⁴, którym jest udzielenie chrztu.

Uogólniając można przyjąć, iż kiedy mówimy o inicjacji religijnej, to mamy na myśli przybliżenie, uczynienie bardziej uchwytym całej historii zbawienia, której treścią i ośrodkiem jest sam Bóg pragnący do-

¹ Por. J. Mbiti, *Afrykańskie religie i filozofia*, Warszawa 1980, s. 155-169; por. także M. Eliadac, *Historia wierzeń i idei religijnych* t. 1, Warszawa 1988, s. 206-207.

² J. Szpet, *Inicjacyjna funkcja katechezy*, HW 7(1996)3, s. 55.

³ B. Mokrzycki, *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego*, Warszawa 1981, s. 9.

⁴ Por. B. Sncła, *Chrzest i bierzmowanie jako sakramenty inicjacji chrześcijańskiej*, CT 39 (1969)f. 11, s. 7.

prowadzenia do siebie i zbawienia wszystkich ludzi⁵. Tym samym zakres wtajemniczenia chrześcijańskiego obejmuje wiarę w rzeczywistość zbawienia, dokonanego przez Jezusa Chrystusa. Dla katechezy istotne jest rozbudzanie wiary, że historyczny Jezus, jest równocześnie Bogiem, który stanął pośród ludzi, by pośród nich mogły zostać wypełnione obietnice, jakie otrzymywali przez wieki od Boga, a dotyczące właśnie ich zbawienia, tzn. życia z Nim. Tak rozumiana inicjacja chrześcijańska winna zatem budzić i rozwijać wiarę w Chrystusa zmartwychwstałego, Chrystusa żyjącego wśród ludzi, w swoim Kościele, w którym Jezus działa mocą Ducha Świętego.

3.2. *Wtajemniczenie w życie modlitwy*

Powyższe rozważania nad istotnymi dla inicjacji chrześcijańskiej elementami, które zawiera i wyraża sprawowana przez Kościół liturgia wraz z całą rzeczywistością sakramentalną, należy uważać za ukoronowanie procesów inicjacyjnych. Natomiast ich początków można się doszukiwać w coraz pełniejszym rozumieniu najbardziej pierwotnych aktów religijności człowieka⁶. Akty te nazywane są w języku teologicznym modlitwą. Za prawdziwą modlitwę uważa się „wzniesienie duszy do Boga lub prośbę skierowaną do Niego o stosowne dobra”⁷ (KKK 2559). Wzniesienie ma wyrażać związek, przymierze zawarte między Bogiem i człowiekiem w Chrystusie. Jego istotą jest działanie Boga i człowieka; wpływa ono z inicjatywy z Ducha Świętego i z nas, a jest skierowane całkowicie ku Ojcu, w zjednoczeniu z ludzką wolą Syna Bożego, który stał się człowiekiem (KKK 2564).

Szczególnego znaczenia wtajemniczenia w modlitwę należy doszukiwać się przede wszystkim w tym, że jest ona znakiem szczególnego bycia człowieka przed Bogiem. Z katechetycznego punktu widzenia inicjacja w życie modlitwy domaga się podejmowania przede wszystkim działań wyjaśniających, czym powinna być modlitwa w życiu religijnym. W tej dziedzinie dużą wagę przywiązuje się do naturalnych doświadczeń człowieka. Doświadczenia wyniesione z kontaktów z otoczeniem sprzyjają przyjęciu istnienia „Bytu Transcend-

⁵ Por. B. Mokrzycki, *Sakramenty...*, s. 16.

⁶ Por. A. Durak, *Formacja liturgiczna dzieci przez Eucharystię*, HW 7(1996)3, s. 73.

⁷ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum 1994.

dentnego, który przekracza jego (człowieka) ograniczenia, szuka z nim kontaktu zadając pytanie, jak przemawiać do Boga i czy istotnie Bóg go słucha; co zrobić, aby jego modlitwa była skuteczna, by prowadziła do rzeczywistego z Nim kontaktu?”⁸ Doświadczenia takie wskazują człowiekowi na istniejącą zależność, jaka zachodzi między ukształtowanym w jego świadomości obrazem Boga i rozwijaną z Nim zażyłością, którą wyraża modlitwa. Waga, jaką przywiązuje się do wtajemniczenia w modlitwę wynika przede wszystkim z tego, że należy ona do najwcześniejszych i najtrwalszych form wyrażania przez człowieka swych religijnych przeżyć.

4. Związki katechezy i liturgii wskazywane w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji*

Punktem wyjścia dla tej części referatu jest przywołane z *Dyrektorium* stwierdzenie mówiące o tym, że „katecheza z natury swej jest związana z całym sprawowaniem liturgii i sakramentów” (DOK 29). Należy bowiem zdawać sobie sprawę, że zarówno w całej posłudze słowa, jak i w katechezie przywiązuje się zbyt małą wagę do znaków i obrzędów liturgicznych, a także zbyt mało dowartościowuje się źródła liturgiczne. Niekiedy nie dostrzega się, albo tylko bardzo słabo, związek katechezy z rokiem liturgicznym, a także zbyt mało dowartościowuje się w niej samą celebrację (DOK 29). Wprowadzana podczas katechezy celebracja ułatwi katechizowanemu włączenie się w życie religijne wspólnoty wierzących, a także pozwoli mu wespół z nią uczyć się jeszcze pełniej celebrować swą wiarę i o niej świadczyć (DOK 68).

Powyższe zaniedbania domagają się od katechezy nieustannego poszukiwania coraz to nowych płaszczyzn stykania się tych dwóch zakresów posługi słowa. Poszukiwania te mogą przybierać różne formy. Pośród wielu w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* wymieniono katechezę liturgiczną. Ma ona przygotowywać do sakramentów oraz sprzyjać „rozumieniu i głębszemu doświadczeniu liturgii. Ponadto winna wyjaśniać treści modlitwy, znaczenie gestów i znaków liturgicznych, a także wychowywać do czynnego uczestniczenia w sprawach liturgii” (DOK 71).

⁸ J. Machniak, *Ludzki wymiar modlitwy*, AK 88(1996), s. 43.

4.1. Liturgia źródłem katechezy

Za niezbędną dowartościowania liturgii w katechezie przemawia przede wszystkim fakt, iż jest ona jednym, ze źródeł katechezy. Nadmienimy, że w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* jest wprawdzie mowa o jednym „źródle” katechezy, którym jest słowo Boże. Stwierdzenie to zostało zaczerpnięte z adhortacji o katechizacji. Obok niego w dokumencie występuje drugie określenie „źródła”. Ma ono wskazać na konkretne miejsca, z których katecheza czerpie treść swego orędzia (DOK 95). Przy korzystaniu z dostępnych źródeł katecheza zawsze ma ukazywać trynitarny chrystocentryzm orędzia ewangelicznego. To zaś odkrywane w słowie Bożym winno być ukazywane w wymiarze historycznym.

Pośród kilku aspektów ukazywania liturgii jako źródła katechezy ważne jest dostrzeganie umiejscowienia sakramentów w ramach historii zbawienia. Winno się to dokonywać za pośrednictwem katechezy mistagogicznej, która odczytuje i przeżywa te wielkie wydarzenia historii zbawczej „dzisiaj” liturgii (DOK 108). W ten sposób przez odwoływanie się w katechezie do liturgii winny zostać przywołane wielkie doświadczenia ludzi, wyrażane „przez znaki i symbole działania liturgicznego” (DOK 117).

Należy wreszcie pamiętać i o tym, że „wiera, przez którą człowiek odpowiada na głoszenie Ewangelii wymaga chrztu. Wewnętrzna relacja między dwoma rzeczywistościami zakorzenia się w woli samego Chrystusa, który polecił swoim apostołom nauczać wszystkie narody i udzielać im chrztu. Polecenie udzielania chrztu, a więc posłanie sakramentalne, jest zawarte w nakazie głoszenia Ewangelii” (DOK 65). Dzięki temu katecheza prowadzi do wtajemniczenia chrześcijańskiego, a tym samym jest ściśle złączona „z sakramentami wtajemniczenia chrześcijańskiego, szczególnie z chrztem, «sakramentem wiary»” (DOK 66).

4.2. Liturgia celem katechezy

Liturgia nie może być postrzegana przez katechezę wyłącznie jako źródło odkrywania treści orędzia zbawczego. Przez to, że jest ona aktem całego Kościoła, staje się też i celem katechezy. Szczególnie ważny jest przede wszystkim eklezjalny jej wymiar. Właśnie ta perspektywa nakazuje upatrywać w katechezie już nie tylko źródło przekazywanej treści orędzia, ale także cel całej działalności katechetycznej. Przez katechetyczną posługę słowa zmierza się bowiem do doprowadzenia wierzącego do komunii z Jezusem przez wyznanie wiary w jednego Boga: Ojca, Syna i Ducha Świętego. Takie wyznanie wiary jest ściśle związane z chrztem (DOK 81-82).

Oznacza to, że chrystologiczny wymiar treści katechezy zostaje dopełniony w katechezie liturgicznej, ukazującej zbawczą obecność zmarłego Chrystusa w sprawowanej przez Kościół liturgii.

Do tego ważnego wydarzenia przygotowuje katecheza wtajemniczenia, przybierająca różne formy przekazywania wiary. Zawsze jednak jej wewnętrzny dynamizm domaga się „by była ona celebrowana, przeżywana i wyrażana w modlitwie”. Co więcej, każdy z tych wymiarów winien być w szczególności przez katechezę kultywowany. Z tej też perspektywy w dokumencie mowa jest o podstawowych zadaniach katechezy, spośród których poza rozwijaniem poznania wiary oraz formacją moralną wskazano na wychowanie liturgiczne i nauczanie modlitwy. W wychowaniu liturgicznym należy podkreślać obecność Chrystusa w Kościele, a szczególnie w sprawowanych czynnościach liturgicznych. Przypomniano, że „komunia z Jezusem Chrystusem prowadzi do celebracji Jego zbawczej obecności w sakramentach, a szczególnie w Eucharystii” (DOK 85).

Podsumowując należy zatem podkreślić, że pełne zrealizowanie postawionego przed katechezą zadania doprowadzenia do komunii z Jezusem możliwe jest tylko przez liturgię. Przekonanie to wymaga nieustannego ukazywania katechizowanym znaczenia liturgii i sakramentów, a także wychowywania ich do „modlitwy, dziękczynienia, czynienia pokuty, odmawiania modlitw z ufnością, do ducha wspólnoty, właściwego zrozumienia symboliki, ponieważ wszystko to jest konieczne do prawdziwego życia liturgicznego” (DOK 85).

Ponadto działania odsłaniające przed katechizowanymi znaczenie liturgii i sakramentów w życiu chrześcijańskim nie mogą sprowadzać się do przekazywania samych informacji o ich znaczeniu. Ważne jest i to, by same wspólnoty chrześcijańskie doceniały znaczenie oraz potrzebę „karmienia się z podwójnego stołu” «stołu Słowa Bożego i stołu Ciała Pańskiego». Ewangelia i Eucharystia są stałym pokarmem pielgrzymującego do domu Ojca. Działanie Ducha Świętego sprawia, że dar «komunii» i zadanie «posłania» pogłębiają się i ożywiają w sposób coraz bardziej intensywny” (DOK 70). Tym samym celem dojrzenia w wierze ma służyć uczenie katechizowanych modlitwy. Podobnie jak udział w życiu sakramentalnym, tak też życie modlitwy winno uświadamiać wierzącym, że życie sakramentalne oraz modlitwa wspierają ich w wędrówce do świętości, lecz także do wspólnoty chrześcijańskiej jako takiej.

Zbigniew MAREK SJ